

# Az önazonosság építőkövei – reflexiók egy konferenciakötetről

Szőke Anna (szerk.): *Az identitás megnyilvánulási formái a 21. század kezdetén. Kulturális értékeink a Kárpát-medencében 1. Válogatás a 2014-ben megrendezett konferencia előadásaiból.* Kiss Lajos Néprajzi Társaság Könyvtára sorozat. Grafoprodukt Nyomda, Szabadka, 2015

Kulturális konfliktusokkal (is) terhelt világunkban egyre fontosabb az önmeghatározás mind egyéni, mind csoportszinten. Arról talán nem kell részletesen értekezni, hogy mi minden befolyásolja, tartozik bele a kategóriába. Voltaképpen ezt a kérdéskört járta körbe a kishegyesi konferencia. A kötet tartalomjegyzékébe betekintő olvasó láthatja, hogy a szerzők eléggé tágra értelmezték a tematikát, így igen széles skálán mozognak a könyvben szereplő tanulmányok. Jelzi mindez azt is, hogy ahogyan mondani szokás: minden mindennel összefügg! Vagyis mindenben felfedezhető identitáshordozó üzenet, de ha nincs is így, az sem baj.

A konferencia szervezőjének és a kötetet is szerkesztő Szőke Annának nem lehetett könnyű dolga akkor, amikor begyűjteni igyekezett a kéziratokat, de állhatatosságát végül is siker koronázta, és ha nem is mindenki, de az előadók többsége elküldte írott formában is előadása anyagát. A rendkívül heterogén megközelítések közös hívószava azért mindegyik tanulmányban felbukkan. Ismertetőnk tehát, ha kis részben is, de rendhagyó lesz, mert nem mindig tudtuk megállni, hogy ne kommentáljuk, értelmezzük az olvasottakat.

Elsőként Csorba Béla „*Mikor kezdtem a nagy vízen utazni...*” Vajdasági magyarok kivándorlása Észak- és Dél-Amerikába a trianoni döntést követő években című tanulmányában olvashatunk a népmozgalommá terebélyesedő kivándorlási folyamatról, melyet történetiségében mutat meg, így

rögtön a bevezető sorokban szembesülhet a ténnyel az olvasó, miszerint a szegénységből menekülők között található bácskai és bánági magyarok már a 19. század végén elindultak a tengerentúlra. A szerző által feltárt adatsorokból az látszik, hogy az első világháború előtt is a bácskai és a bánági magyarság képezte a kivándorlók derékhadát, de a kivándorlók között volt szlovák, román, német, horvát, szerb és ruszin is. Így a magyar impérium alatt elsősorban a szegénység, a kilátástalanság adta a döntő lökést a kiutat keresők számára, akik vagyont gyűjteni mentek, de határozott szándékuk volt a hazatérés. Ezt akadályozta meg, odázta el az első világháború.

Tudjuk, hogy a Nagy Háború után átrajzolták a Kárpát-medence határait. Az impériumváltás a gazdasági környezetben is változásokat generált, ami tovább súlyosbította az életkörülményeket, írja Csorba, majd megjegyzi, hogy a Szerbiához csatolt területeken csak súlyosbodott a helyzet a diszkriminatív földosztással, amiből teljesen kizárták a nem szláv lakosságot. Az újabb kivándorlási hullám 1923 és 1925 között zajlott, és nemcsak Amerikába, hanem Nyugat-Európába és Törökországba is voltak kivándorlók. A tanulmányíró a kivándorlás folklóráját is áttekinti a korabeli újságokban közzétett dalokból, balladákból közreadva néhányat. Mindebből látható, hogy az idegen környezet inspirálóan hatott, és az élő otthoni hagyományból magukkal vitt minták alapján újabb dalok, balladák születtek, melyek vissza is jutottak a kibocsátó közösségekbe.

Lex Orsolya *Ilyen, mint a száki, sehun a világon nincsen, csak itt...* Viselet és identitás viszonya a mezőszéki Széken című tanulmányában az öltözködéshez tapadó, identitást közvetítő jelentéstartalmakat elemezte. Mint írja, a napjaink öltözködésében tapasztalható eltérések sokkalta inkább az egyéni önkifejezésnek és nem pedig a csoporthoz tartozásnak a mutatója. A falut elhagyók a viseletet is elhagyják, ám a székiek, mostanság is viseletben járnak, mi több, változások is nyomon követhetők, amiből a tanulmányíró azt a következtetést vonja le, hogy a viselethagyomány élő, ma is szerves része a falu kultúrájának. Áttekinti a különböző korosztályok viszonyát a viselet- és hagyományőrzéshez, majd rátér a megmaradást segítő okok feltárására. Többek között a tánc táborokba érkező vidékiek sokaságával is magyarázza a hagyományokhoz való ragaszkodást. Az odasereg-lők erősítik a helyi értékek presztízsét a falulakókban. A *székiség* tehát még ma is fogalom, ahogyan székelynek lenni is valami pluszt jelent innen távolból nézve. A folyamatban a média is fontos szerepet játszik, hiszen azt az üzenetet közvetíti a kárpát-medencei magyarság felé, hogy a székelység kiállása a követendő példa határon belül és kívül egyaránt.

Filus Erika az identitás őrzésének lehetőségeit tekinti át a magyarországi Kiskőrös szlovák közösségben. Megállapítja, hogy a 18. században

újránépesedő településre nem egy tömbből, még csak nem is egy vármegyéből érkeztek a lakosok, így a szlovákok sem. A kezdetekkor homogén szlovák közösséget a 19. század végére igen erős magyar hatások érik. A folyamat tovább erősödik a 20. században, egészen addig, amíg a közösség eljut a nyelvcseré állapotába. Filus a továbbiakban a folyamatot megállítani, illetve visszafordítani hivatott tudatos hagyományápolás elemeit veszi számba. A tanulmányt olvasva a szerémségi és bánági magyar szórványok jutnak eszünkbe, nevezetesen az, hogy a pulzáló kulturális folyamatok része lehet a nyelv és a hagyományok visszatanolása.

Pozsony Ferenc *Tradicionális gasztronómiai elemek a székelyföldi lokális ünnepek szerkezetében* című tanulmányában az 1989-es rendszerváltozást követően kialakult – magyarországi vagy nyugat-európai testvértelepülési kapcsolatok során elesett, helyileg kitalált ünnepeket Székelyföldre átültetve – ezek keretében megmutatott lokális konyha ételeinek identitáshoz kapcsolódó funkcióit tekinti át. Ezek az események ideiglenesen megszakítják a mindennapok rutinját, és bizonyos elemeket identitásjelölő funkcióval címkéznek fel. Ide tartozik többek között a töltött káposzta, kürtőskalács, népviselet, néptánc, népzene, székelykapu, kopjafa. Ezek közül a székely szimbólumok közül nem egy már régen átlépte Székelyföld határát. Gondoljuk csak meg, hány kopjafa áll a vajdasági magyarság településein, illetve az ünnepi sokadalmak sátraiban hány helyen kínálnak kürtőskalácsot?

Kavecsánszki Máté *Táncantropológia és táncfolklorisztika a hagyományos táncműveltség vizsgálatában* című tanulmányában a tánc kutatásban zajló változások mibenlétét foglalta össze. Nevezetesen azt, hogy miképpen érintette a táncfolklorisztika hagyományos megközelítéseit a táncantropológiai paradigma megjelenése, illetve milyen kapcsolat fedezhető fel a két tánc tudományi szakág között.

Horváth Péter *A néptánc kultúra lehetséges identitásformáló és kohéziós szerepéről elméleti összefüggésekben* című tanulmányában a hagyományörző, illetve a hagyományteremtő rendezvények kapcsán vizsgálta az identitás tartalmat hordozó, a helyi szubkultúrák által terjesztett, hagyományelemek beágyazódásának lehetőségét. A tanulmány azért is nagyon érdekes, mert a leírtakat olvasva érezhető, hogy a tánc hagyományok a 20. század utolsó harmadában már nem családi, kisközösségi körben hagyományozódtak. Tehát nem a beletanulás hagyományos intézménye működött már ekkor, hanem a tánc házmozgalom mindinkább kiterjedésű, társadalmi mozgalommá szélesedő, professzionális oktatók belépésével irányított, nemcsak a helyi táncokat, hanem távoli vidékek táncait is oktató, értékmentő és -óvó visszatanolási folyamata indult el. Mindez bizonyos identitásformáló tényező.

Szöcsné Gazda Enikő vallásantropológiai témájú tanulmánya *Hitgyakorlat és felekezeti identitás a sepsiszeréki Árkos felekezeti vegyes családjaiban* címen olvasható a tanulmánykötetben. A szerző több alfejezetre tagolta dolgozatát: Felekezeti élet Árkoson, Hitgyakorlás a rítusokban, Párvalasztás, esküvő, Az esküvő helyszíne, A gyermekek vallásának megválasztása, Templomlátogatás, Felekezeti élet a hétköznapokban. Mint írja, a vegyes felekezeti családok között az identitás erősségi fokától függően több vallásgyakorlási modell figyelhető meg a településen. A tanulmányt olvasva bácskai, bánági vegyes házasságok példái jutnak eszünkbe, ami azt mutatja, hogy a jelenség általánosnak mondható a vegyes lakosságú vidéken.

Silling István Bellosics Bálint napjainkra vajdasági vonatkozásúvá lett nemzetiségi kutatásait tekinti át tanulmányában, igen részletekbe menően. Bellosics műhelytitkaiba, gyűjtőmódszerébe is bepillantást nyerhet a tanulmány olvasója, valamint a bejárt gyűjtőterület településeiről közreadott anyagról is tájékozódhat.

Silling Léda *A kupuszinaí festett bútorról* írott cikkében utalásszerűen kitér a Duna mente magyar falvaiban található festett bútorokra, majd részletesen leírja Kupuszina paraszti bútorkultúráját a 18. századtól a 20. századig. A korszakokat a színek használata alapján állítja fel, legkorábbi a barna, majd ezt követi a sötétkék és egy rövid átmenet után a világoskék tekinthető a parasztbútor-készítés korszakát lezáró eseménynek.

Klamár Zoltán *Határesetek – identitáskonstrukciók a határövezethez közeli szerbiai és romániai településeken* címmel a Bánág és Bácska határszéli, többnemzetiségű településein – Nagyfalu (Románia) szerb, német, román és magyar, Törökkanizsa (Szerbia) szerb és magyar, illetve Horgos (Szerbia) magyar és szerb lakosságának térhasználatát mutatja be.

Fehér Viktor kissé általános címet választott dolgozatához, hiszen a *Vidékünkön használt szólások, közmondások* azt sejteti, hogy egész Vajdaságra, vagy legalábbis a Bánág szerbiai részére gondol, de aztán a bevezetőből kiderül, hogy Egyházaskér proverbsait dolgozta fel. A faluban ismert szólások, szóláshasonlatok eredőjét is feltárja, a közmondások és a népi időjósítás példái általánosak ugyan, de azért értékesek, mert egy falu tudásanyagát mutatják meg.

Kónya Sándor *Öt seb – a recitációtól a négyesoros strófaig* című tanulmánya a népi vallásosság nagypénteki szertartásának énekeit mutatja be. Példái a szerbiai Bánágból, Csókáról, Feketetéről, Homokrévről, Nagyikindáról, Szajánból, Tordáról és Nagybecskerekéről valók.

Molnár Csenge tanulmánya *Egy nemzeti szimbólum használata és értelmezése napjainkban* címmel a turulábrázolások történeti hátterét és nap-

jaink értelmezését tárja fel a kollektív, lokális, csoport- és egyéni dimenzió vonatkozásában. A tanulmányíró megállapítja, hogy minden réteg kölcsönhatásban áll egymással, ennek okán a jelentéstartalmak folyamatosan változnak, alakulnak. A modellezés kísérlet tehát egy szimbólum jelentésváltozásának megrajzolására.

Kovács Kata szintén az önazonosság vizsgálatának egy példáját írja le, *21. századi identitásmegnyilvánulási formák: a bajusz* címmel. Egy jelentős szubkultúra képviselői 2008-ban egyesületet hoztak létre, ami felkeltette a cikkíró figyelmét, és elkezdte kutatni a tudatos bajuszviselés mögöttes tartalmait. Ennek a vizsgálódásnak az eredményeit foglalta össze, melyben a bajuszcím mint nemzeti szimbólumról, identitáskifejező jelképről mondják el gondolataikat viselőik. A tanulmányt olvasva Gion Nándor sorai jutnak eszünkbe. A *Virágos Katona* című regényét indítja a bajusz problematikájára felfűzve. Stefan Krebs, a molnár Szenttamásra érkezve a bajusz hiánya miatt inzultust szenved el: „– Te sváb vagy? Stefan nem szólt semmit, elfordította a fejét a részegtől, de az továbbra is ott maradt a szekér mellett, és azt mondta: – Nem lehetsz magyar ember, mert nincs bajuszdod. Biztosan sváb vagy.” A regény szerint mindez 1898-ban történt.

Nagy István *Nemzeti szimbólumok a szatmári (Partium) betlehemes játékokban* című tanulmányában a romániai Szamoshat, Túrhat, Avas vidéke és a Nagykároly környéki falvakban élő magyarok, románok, svábok, rutének és cigányok betlehemes szokásait gyűjtötte egybe. A pásztorjátékok nyelvi identitása mellett a szereplők kellékein megjelenő identitásszimbólumokat is vizsgálja, elemzi.

Pecze Rózsa és Korenchy László *Viccek a politika szolgálatában* című tanulmányából az úgynevezett „bánati” viccekkel ismerkedhet meg az olvasó. Ezek a viccek a bánási ember lassú észjárását, együgyűségét állítják pellengérré. Mindennek eredőjét keresik a szerzők, bemutatva a társadalmi hátteret, melyben ezek a hosszabb-rövidebb csattanós történetek születtek. Nem biztos azonban, hogy szükséges a viccek eredetét keresni, hiszen legtöbbször vándormotívumra épül, és a helyi viszonyokhoz alakítják, aktualizálják.

A kötet Csillik Blanka *Élet és halál, túlélés a vajdasági paraszti világban* című – saját meghatározása szerint – esszéjével zárul. Ebben az esetben is lehetett volna pontosabban fogalmazni, mert igaz, hogy Zenta parasztsága része Vajdaság paraszti világának, de a szerző még Zenta esetében is csak részpéldákat hoz, hiszen a város Újfalú településrészéből mutat be néhány élethelyzet-törédket. Megállapításaiban többnyire rácsodálkozó, főként a paraszti réteg közszájon forgó terminus technicusait illetően, olykor pedig

a naivitás határát súrolja a paraszti létforma és réteg teljes eltűnését vizionáló megállapítása.

A volt szocialista országok közül Lengyelország mellett éppen a volt Jugoszlávia az, ahol a paraszti hagyományok – főként a gazdálkodásra gondolunk – túléltek a rendszert, köztük a sokszor elsíratott tanyás gazdálkodást is. Ahogyan minden körülöttünk, úgy ez a rétegg kultúra is folyamatosan változik. A változás és megszűnés közé pedig botorság egyenlőségjelet tenni.

Sok szempontból fontos kötet látott napvilágot, olyan, amelyet sokan olvasnak majd, és tudományos eredményei ily módon beépülnek a köztudatba.